Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

Konopnicka in njen epos „Pan Balcer v Brazylii".

Za „Ljublj. Zvon" napisal **Tad. Stan. Grabowski.** — Iz poljskega rokopisa poslovenil **Vojeslav Molè.**

V novejšem poljskem slovstvu se pokazuje zelo vesel pojav: zanimanje za življenje vaškega ljudstva, iz čigar sreče in nesreče, poezije, umetnosti in filozofije zajema s polno dlanjo vedno novejše in svežejše zaklade lepote in žarke navdihnjenja. V nobeni drugi književnosti ni takšen pojav tako velikega pomena kakor ravno v poljski, ki se je razvila skoraj izključno samo na plemenitaških tradicijah in na historizmu.

Na Poljskem se narod cele veke ni udeleževal politično-narodnega življenja, zato tudi v slovstvu ni mogel biti važen artističen činitelj. Če se je pa kje pojavil, je nastopal samo kot ozadje, dekoracija, najpogosteje pa kot polemičen, kot nedocenjen, zanemarjen družabni činitelj, za katerega so se brezuspešno borili nemnogi glasniki enakosti na Poljskem, ki so cela stoletja poskušali izpremeniti tek časa.

Tako je bilo skoraj do konca osemnajstega stoletja, do konstitucije 3. maja 1791. Na takšnih tleh je zrastel tudi sam Mickiewicz, ki je napravil še vedno plemstvo za junaka svoje narodne epopeje („Gospod Tadej"), narod pa ostavil daleč, v globini ozadja svojega umotvora. Drugače pa tudi ni mogel storiti, če je hotel predočiti verno sliko poljskega naroda na prelomu dveh stoletij.

Šele devetnajsti vek je vnesel v poljsko poetično ustvarjanje oni oživljajoči element, ki mu je ime: poljski narod. Veliko zaslug ima v tem oziru romantična poezija (Słowacki i. dr.); znatno je poglobil to novo smer poljski pozitivizem (Prus, Świętochowski); artistično lepoto pa je ustvaril in je znal izkresati iz njega iskre pravega navdihnjenja šele najnovejši čas z Dygasińskim, Sewerom in Junoszo, z Orzeszkowo in Konopnicko, z Reymontom in Orkanom, z Wyspiańskim in Kasprowiczem, s Tetmajerjem in Rydlom na čelu.

Konopnicka je hodila vedno v prvi vrsti med temi pevci narodove usode in je izmed vseh ostala najvernejša svojim idealom.

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

V vseh njenih delih, skoraj da ne od njenih prvih pesmi pa do današnjih dni se ponavlja ta edini motiv v neizmerno široki skali glasov in barv, oblik in misli; vse to pa radi tega, ker je tako zelo vzljubila narod in njegovo usodo, ker se je tako zelo vživela v njegovo poezijo in poezijo cele prirode, ker se je tako zelo vmislila in poglobila v dušo in mišljenje poljskega kmeta ter do dna preučila njegovo originalno psihologijo.

V njenih delih se spaja družabni element nerazdružno s popolnim poznanjem vsega, kar poraja življenje poljskega kmeta; celoto pa preveva takšna poezija lirizma, takšno bogastvo čuvstvovanja in oklepa tako popolna oblika, da smemo po pravici prištevati k najlepšim plodom moderne poljske poezije vsa Konopnickina „narodna" dela, selske pesmice in prozaične novele, ganljive povestice in velike poetične koncepcije, zasnovane na tleh kmetskega življenja. Če se včasi s čim pregreše, se to zgodi s prebujnim čuvstvovanjem, s preobloženo nešteto maso slik, s čezmerno občutljivo domišljijo in s prenasičenim poetičnim jezikom. Prevelika obilica vrednosti, ki tvorijo artistično popolnost poetičnega dela, je kriva, da so nekatere Konopnickine poezije neharmonične, ker škoduje celotni kompoziciji, da gine včasi njena vodilna misel ali pa se gubi v množici postranskih vtiskov in bliskavic.

Vrelec, iz katerega je privrelo vse Konopnickino ustvarjanje, je torej globoko družabno čuvstvo, — mogočno sočutje z vsakršno nesrečo, ki jo trpe preganjani, zanemarjeni, zaničevani in prezirani. To v resnici prometejsko čuvstvo navdihnjenja in delovanja je hkratu najvišja moralna sila vse Konopnickine poezije, zakladnica ne samo lepote, ampak tudi človeške resnice in pravičnosti, ognjišče dobrote in plemenitnosti v najčistejšem krščanskem pomenu besede.

Sredstvo za izražanje teh moralnih vrednosti, glavna struna, na kateri najbujneje zvene njih visoka gesla, pa je najčistejši lirizem, — v resnici ženski lirizem, prepojen z ognjem in sladkostjo, z neskončno kaskado najsubtilnejših luči, glasov in vonjav, ta lirizem pa se povzpenja do moške sile, do gromovne moči srda in plamenečega žara strasti in je bogat plastike in življenja, ki ga je poln vedno in povsod, četudi se gubi včasi njegova jasna črta v potoku besed in fantastnih meglah.

Vse pa, — ugodno in neugodno —, kar smo dejali o dosedanjem Konopnickinem delovanju, velja tudi o njenem najnovejšem delu, smelem in velikem umotvoru, o „Gospodu Balcerju v Braziliji".

* * *

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

To ime se je čulo že nad deset let. Veliki poem v šestih spevih in poldrugtisoč verzih ni nastal naenkrat, ampak je dozoreval počasi v poetkini duši in je bil mnogokrat popravljen in izpremenjen. Drobni odlomki posameznih pesmi so bili znani občinstvu že celo vrsto let, ker jih je Konopnicka od časa do časa objavljala v mesečniku „Biblioteka Warszawska". Četudi pa so bili ti odlomki najznačilnejši, vendar se ni moglo iz njih soditi o širokem zanosu in bogati lepoti, ki jo je umetnica nakopičila v svojem najnovejšem delu.

„Balcer" je dozoreval počasi, ker si je bila poetka v svesti važne, a težke naloge, da bi podala v poemu popolno sliko trpljenja sodobnega poljskega naroda, njegovega tragičnega prognanstva v „obljubljeno deželo", ki mu izsesa vse soke in ga potem preda na milost in nemilost usodi ter mu ukazuje, naj se vrne na domače njive v še večji bedi, nego je bila ona, ki ga je pregnala z rodne grude.

In še iz druge zavesti je zrastel „Pan Balcer". Poetka je hotela v njem izpopolniti nesmrtno delo Mickiewiczevo, hotela je v njem predstaviti v vsej popolnosti žalosti in bridkosti ta veliki kos življenja, ki ga ustvaritelj „Gospoda Tadeja" še ni mogel predočiti v svojem poemu, hotela je izpopolniti sliko Poljske zdanjega časa in poplačati dolg bratstva najvernejšim v narodu, njegovim „stanovitnim knezom".

Lahko se je domisliti, da so vdihnile novemu Konopnickinemu delu življenje turobne vesti o množni emigraciji poljskega naroda iz Kraljestva, Poznanjskega in Galicije, a potem še strašnejše: kako so zdesetkovali te potujoče množice beda, glad in bolezni, nepošteni okoriščevalci, trgovci „s človeškim mesom", kruta priroda, rdečekožci, fabriški molohi, — in kar je najhujše, — lastna tmina, nezmožnost in praznoverje.

„Pan Balcer" je torej žalostna povest o potovanju poljskega naroda po amerikanski zemlji, nenavadno poetična slika njegovega krvavega mučeništva, ko se trudi za boljše življenje v daljni zamorski deželi, s katero se ne more zrasti in ne more razumeti njenih življenskih in prirodnih oblik in pogojev, ker se je tako zelo vrastel z vsemi koreninami v svojo rodno grudo, da je postal deblo iz njenega naročja in jedro naroda. In morala je biti peklensko silna ona moč, ki je premeknila s temeljev ta narod, ki je bil postal nerazdružen del svoje zemlje.

Ta tragični konflikt med fatomorgano domišljije, ki riše izgnancem z najdivnejšimi barvami bodočo domovino, in med neizprosno resničnostjo, ki zahteva, da pretrgajo vse vezi s prejšnjim

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

življenjem, ta konflikt, — še stokrat tragičnejši za dušo preprostega kmeta, ki je še po naravi konservativen, — je bil poetki posoda, iz katere so vzklili sni neštetih barv čuvstvovanja, ki prehodi v svojem tvornem navdihnjenju vse mogoče faze in stopnje, od solza najpreprostejšega plača ali smeha do najvišjih zanosov strasti, obupa ali mistične ekstaze.

Četudi igrata pri Konopnicki čuvstvo in domišljija tako važno vlogo, si je vendar poiskala snov za svojo povest v realnem življenju. Ta dolga leta, v katerih nikakor ni hitela objavljati svoj težko pričakovani umotvor, je izkoristila s težkim in neprestanim delom; zbirala je snov iz tožb, listov in pripovedovanj naroda samega, onih bednih, ki so preživeli celo Geheno bolesti in trpljenja ter se povrnili na rodno zemljo, da bi položili vanjo vsaj svoje izmučene kosti in posvarili brate pred zaslepljenjem. S to nesrečno peščico ljudi, peščico listov, ki jih premetavata vihar in burja, je šla Konopnicka skozi pekel sodobne usode in je zbirala vse narodove solze in trpljenja, molitve in kletve v lastno srce in jih je potem izlila v reki navdihnjene pesmi, pesmi tožiteljice in pesmi budilke, ki hoče iz prelitih solza in prebolenega trpljenja graditi stavbe za bodočnost.

Da, Konopnicka je pri vsem mehkem čuvstvovanju in gibčni domišljiji v svojem najnovejšem delu pokazala tudi globok razum socijalne poetke. Kot takšno smo jo sicer poznali že iz prejšnjih njenih del, toda še nikdar nam ni govorila tako silno, tako modro in hkratu tako preprosto. Na popolnoma realni podstavi je zgradila svojo povest, iz resničnega življenja je črpala snov, verno je otvorila dušo poljskega naroda in ni nikjer idealizirala ne nje, ne življenja samega, modro je pokazala na ono najsvetlejšo narodovo silo, na življensko moč, ki tiči v njegovi ljubezni do rodne zemlje in ki mora v prihodnosti premagati tudi pekel „obljubljene dežele".

Skoraj vse osebe v „Gospodu Balcerju" so portreti resničnih postav, ki jih je poetka iskala in študirala na svojih potovanjih po poljskih vaseh; skoraj vse epizode in slike je zgradila na živih dokumentih, neštetokrat zapečatenih s krvjo in solzami dragih in najbližjih. Balcer sam, kovač iz Nadbuža, tip prosvetljenega, razumnega kmeta, je baje celo v daljnem sorodu s poetko, ki je položila ravno v njegova usta to novo Odisejo in ki zaključuje z njegovimi besedami žalostno historijo poljskih izgnancev.

Da pa ni šlo Konopnicki samo za to, da napiše knjigo, svedočijo zlasti trije argumenti, tri sicer stranske okolnosti, ki si jih je pa poetka sama nalašč naložila in si je s tem nagrmadila nenavadne

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

težkoče, a je hkratu ogromno dvignila umetniško vrednost svojega umotvora. Te okolnosti so: tla poema, ki so bila poetki po lastnem opazovanju neznana (amerikanske dežele), in narodni jezik, ki ga poetka dobro pozna, a se da zelo težko spraviti v poetično formo; ravno ta jezik pa zveni v ustih psevdo-junaka Balcerja tako odkritosrčno in naravno, da izgine takoj pri prvi kitici vsa dozdevna umetnost in stoji pred nami v vsej svoji popolni istinitosti kmetovo življenje, prosto in žilavo, iz krvi in kosti.

Tretja vez, ki jo je naložila Konopnicka svoji poeziji, je verzova oblika, divna oktava, viden znak njene mojstrske poezije. Odveč bi bilo pojasnjevati, koliko težkoč je nudila ta elegantna oblika, zlasti kadar je bilo treba prekovati vanjo trdo, sicer poetično, toda ne gibčno, široko kmetsko govorico.

In še globočja, subtilna misel je utajena v tej oktavi; in sicer naj bi bila ravno ona vodilna nit velike, poetične poljske misli, ki jo je tako predivno izpel v svojih oktavah Słowacki. Njemu je sledila poetka, ko je posvetila oktavam „Kralja-Duha" v pesnikovem jubilejnem letu oktave kmeta-izgnanca. Sledila je stvaritelju „Beniowskega«, s katerim ima mnogo skupnega, kakor da bi hotela zaznačiti, da ni hotela dati enotne in polne epopeje, ne homerske slike o celokupnem življenju — kakor Mickiewicz v „Gospodu Tadeju" —, ampak samo peščico njegovih mogočnih, tragičnih ali solnčnih momentov, snop plamenečih zanosov lastne duše, — veliko solza, malo smeha, par prisrčnih molitev na širokih tleh prognanstva poljskega kmeta.

Hotela je podati samo v novodobni obleki in nastroju to, kar je podal na tako mojstrski način Słowacki v svojem „Beniowskem", ko se je zavil v byronski plašč in je zapel na tleh povesti poljskega plemiča-avanturnika nebroj plamenečih oktav lastne bolesti in smeha, bridkosti in navdihnjenja. Zato je samo ob sebi umevno, da je bilo v Słowackega lahkomiselni, byronski povesti veliko več subjektivnih elementov, nego pa jih ima novodobni poem socijalne poetke Konopnicke. Tudi ves njen poem prevevajo subjektivna čuvstvovanja, toda so popolnoma pretopljena in skoraj vsa prelita v srce in dušo Balcerja in njegove družbe. Na to seveda ni malo vplivala Mickiewiczeva poezija.

„Gospod Balcer v Braziliji" torej ni epopeja v prvotnem, klasičnem pomenu besede, ampak je epopeja, ki jo edino lahko ustvari in prenese sedanjost, popolnoma moderna in se poslužuje vseh umetniških sredstev brez ozira na to, ali se ujemajo s šolsko pojmovano epsko poezijo ali ne. —

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

Kaj je torej njen značilni znak? — Epizodnost in slikovitost v nasprotju z enotno fabulo in dejanjem v nekdanji epopeji. Bujni lirizem, ki odkriva od časa do časa izven okvira pripovedovanja dušo stvaritelja samega, v kateri se odbija kakor v vodnem zrcalu vsak vtisk, vsaka slika, vsak žarek poezije in daje celoti znak individualne originalnosti.

Nič manj silen činitelj je pričutje prirode; vsa je oživljena in osvetljena na poseben način, in sicer kakor da bi bila resonator junakovih misli in čuvstev, kakor da bi bila ono, kar je kor v grški tragediji; izpopolnjuje glavne momente v razvoju povesti, hkratu pa tvori kot ozadje in čuteča dekoracija nekakšno umetniško in psihologično celoto ter je že sama ob sebi delo umetnosti in lepote.

Slednjič pa je neprecenljiva in pristno moderna sila sodobnega literarnega ustvarjanja originalen jezik, ki edino lahko najplastičneje in najbolj vsestransko izraža umetnikovo individualnost, umotvorov značaj in kolorit, dobo ozadja, nastroj in ton trenotka.

Vse to ima Konopnickin poem; in četudi se včasi v izbruhih individualnega čuvstvovanja gube razločni obrisi prave misli in ginejo v epizodah črte glavne fabule, četudi se, kratko rečeno, poetka še ni povzpela do sintetičnega združevanja vseh teh činiteljev v en sam harmoničen akord, — krije vendar njen poem v sebi neštete zaklade lepega in je plod ne samo globoko premišljenega dela, ampak tudi odkritosrčnega, velikega navdihnjenja.

* * *

Oglejmo si poemovo vsebino! Proti umotvorovi obsežnosti se zdi morda prekratka in preveč preprosta: potovanje emigrantov čez ocean, vrsta slik iz njih prigodb, bojev in muk na brazilijski zemlji in povratek v domovino. Po vseh pesmih pa je razsejano tisoč opazovanj, življenja polnih epizod, barvnih opisov prirode, vznesenih refleksij in navdihnjenih invokacij.

Prvi pesmi „Na morju" je ozadje velik popotniški parnik, na katerem se shajajo in bliže spoznavajo raznobarvne gruče izseljencev iz poljskih dežel: Velikopoljanci in Mazuri, Pločanci in Lomžinci, Kurpi in Podlesniki . . .

Parnik je žalostno zažvižgal, da „je šlo skoz mozg in kosti in so se lasje ježili", mrzlično vrvenje je nastalo na ladji, pod njo in okoli nje. Kakor ptičji roji so se razbežali čolni po vodi, kriki mornarjev so kakor klici splašenih galebov napolnili ozračje.

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

In siknil top iz celega je grla,
šel glas je v dalj, -- vodá ga je požrla . . .

Prvi vtiski pri pogledu na morje in ladjo, o katerih pripoveduje čitatelju sam pan Balcer, nas uvajajo takoj v samo jedro pripovedovanja. V poslovilni molitvi vidimo, kako globoko je vdana ta pestra množica veri in zemlji svojih prednikov; pri ogledovanju ladje in opombah, ki jih dela pri tem, nam kaže kmet vso svojo radovednost, duhovitost in bistroumnost; v množnih posvetih pa čujemo mameče nadeje, ki mu pripravijo pozneje tako strašno razočaranje. —

Slika noči in jutra, divjanje viharja in požar na ladji, brezbrežna obzorja neba in voda, pozneje oddaljeni pasovi kopne zemlje, prizori na krovu, v kajutah, v pristanih in na širokem morju, sporni in lovski prizori, nevarnost in rešitve nudijo poetki neizčrpne motive za povest, ki se izpreminja kakor raznobarven pas v vedno novih prizorih in opisih, razmišljanjih in zadivljenjih. V tej pesmi nas seznani poetka že s skoraj vsemi važnejšimi poemovimi osebami, poleg pana Balcerja s starim Horodziejem, Nestorjem cele družbe, ki pripoveduje modre bajke, pravi čudeže o astronomiji in morju, posreduje pri sporih, teši v trpljenju in vsakogar vedno poji s krščanskim duhom in stanovitnostjo. Najganljiveje pa je predstavljena skupina kmetov s Podlesja, trdih unitov, ki beže čez morje „rešit dušo". Balcerjeva družba je slišala o njih trpljenju, o mukah in moči stanovitnega duha, a ko se je sešla s to pestro peščico iznad Buga, ji je nekakšna bolestna tišina zaprla usta, da se nihče ni upal izpregovoriti. Samo:

„Glavé so stisnile se in desnice,
iz duše v dušo segle so oči.
Skrivnostne barve so prišle na lice —
od vekov narod tam nam krvavi . . .
Bilá ušesa gluha so, a klice
čul duh je. Jezik skoraj nam molči.
Beseda reka je in redka druga:
Odkod?... Po kaj?... To dušo rešit — znad Buga."

Med značilnimi prizori pretresa najbolj smrt Hanke, ki se vrže v morje za svojim mrtvim otrokom, — poln humorja pa je po svoji satiri prizor prepira med kmetom Magiero in kmetom-plemičem Ździarskim, — prizor, ki izvrstno ilustrira instinktni zmisel plemenitaške gosposkosti, ki se pojavlja celo med najubožnejšimi stanovi poljske družbe. —

(Konec prihodnjič.)

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

Konopnicka in njen epos „Pan Balcer v Brazylii".

Za „Ljublj. Zvon" napisal **Tad. Stan. Grabowski.** — Iz poljskega rokopisa poslovenil **Vojeslav Molè.**

(Konec.)

rugi spev: „V izseljeniškem domu" je med vsemi najbolj razvlečen in kaotičen. — Izseljenci so slednjič dospeli v obljubljeno deželo, toda že pri prvem koraku jih sreča bolestno razočaranje, zakaj namesto „kardinala z angleško kraljico" — kakor so se nadejali — so jih pozdravile vrste vojakov, kratko častniško povelje: „Marš!" in grozeče bliskanje bajonetov.

Kakor čredo so gnali potnike. Kam in pokaj? — nihče ne ve. Gredo z upanjem v srcu, celo takrat jih ne mine nada, ko srečajo na cesti gručo poljskih žena in otrok, obupno se jokajočih za možmi in očeti, ubitimi v rudniku.

Slednjič se ustavijo v izseljeniškem domu, a tam jih pozdravi kruta žolta mrzlica in neizprosna smrt. Čakajo nadaljnjih povelj komisije, ki še vedno ni prišla k njim, medtem pa redči njih vrste strašna bolezen.

Med žalostne prizore so samo od časa do časa vpletene slike trenotne radosti in obupnega veselja, v katerih nas seznani poetka s celo vrsto značilnih narodnih tipov. Pri vsem tem pa je posrednik in vodnik vedno le Balcer.

Bridka usoda pa tudi njemu ni prizanesla. Težko ga je udarila, ko mu je nepovratno vzela ljubljeno Jelenko, s katero se je bil spoznal na potovanju in jo srčno vzljubil. Epidemija je pobrala tudi druge: starega napoleonskega vojaka Prokurata, pridnega hlapca Martina Tatarja in mnogo mladih in starih, dekleta in žene, starce in deco.

Slednjič pa je prišla komisija, da razdeli zemljo med izseljence in jim odloči delo. Ni bilo sloge; slovanska prepirljivost in brezciljno modrovanje je utrudilo potrpežljivost komisije; ker je bilo vse drugo brezuspešno, je razdelila celo družbo na dve gruči: silnejše za sekanje gozdov in šibkejše za nasade kave.

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

Spev je prepleten z mnogimi epizodami. Poetka pripoveduje o prepirih med Mazuri, o Šalavinem lovu na divjačino, o srečanju z rdečekožci; strašne so slike trpljenja in smrti ob kugi, pretresljiv je prizor „Pinčukove vrnitve po smrti", ki bi ga bili kmalu živega pokopali; polni humorja so ženski prepiri, karakteristični so prizori med pogajanjem s komisijo. —

Medtem pa nam izgine del družbe izpred oči.

Sledimo Balcerjevemu oddelku, odločenemu za delo v p u š č i, ki je naslov tretjemu spevu. — Divna je njegova vstopna slika; v globini pa čaka nova, nič manj strašna nesreča in smrt v boju s prirodo. Slabo se godi izseljencem. Lotijo se dela z vso odločnostjo in vsemi silami, do katerih se lahko povzpne samo kmet, ki vidi sredi drevesne goščave rodovitno grudo in se nadeja, da mu obrodi nekoč težkoklase plodove. Toda pušča je zakleta. Debla so trda kakor kamen; in le nadčloveška moč bi jih mogla podreti. Tedaj se loti kmetovega srca srd in obup; kar je imel sil v sebi, jih je žrtvoval, a kdaj bo konec sisifovemu delu?

Temu pa se še pridružuje nebroj škodovalcev v človeški in živalski podobi, ptičev in kač, gadov in rastlin; zdi se, kakor da so se vsi ti s samim peklom zarotili zoper izseljence; in neznosno podekvatorno podnebje, strašni viharji in burje, deževje in povodnji: vse to se spaja v mogočno sliko kmečke nesreče, ki je uničila vse sile in dovolila tem ljudem edino to, da so si smeli daljšati življenje samo s koruznim kruhom. —

Nič ni torej čudnega, da niso imeli vsi dovolj duševne sile in vere v bodočnost. Prvi se je obesil v obupu, drugi je padel zadet od zastrupljene indijanske pšice, ostalim pa sta upadla duh in vera in čimdalje bolj se je začenjala umirajoča misel povračati k nedavni prošlosti in se je dvigala na krilih hrepenenja v domače strani. —

Izseljenčevo serce je prehajalo iz obupa v resignacijo, iz resignacije v topo pozabljenje v lastni bolesti, iz njega pa zopet v tihe spomine o preteklosti, v mameče hrepenenje; in tedaj je privrela iz njega nova misel, tako preprosta in naravna kakor jutranje solnce, a tako nova in radostna za te izmučene duše, da se je zdela v prvem hipu nekaj nedosežnega, blaznega, nadčloveškega. Ta misel je bila — vrnitev! — domovina! — vrnitev za vsako ceno, četudi samo za oni hip, da tam umro! . . .

To misel je prispešila komisija sama; ko se je namreč z ogromnim naporom slednjič le posrečilo, da so iztrebili del pušče,

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

je komisija izrekla, da smejo sejati na tem svetu edino le — koruzo in fižol. —

Torej ne zlatega žita, ne srebrne pšenice, o kateri so sanjali cele mesece in ki naj bi jim bila budila spomine na domače strani! Ta navidezna malenkost, tako subtilno oprta na psihologijo poljskega kmeta, je malodane odločila o usodi Balcerjeve družbe.

Opomini in ukazi komisije zbude nasilno akcijo. Kmetje se hočejo vreči na uradnike in se maščevati nad njimi za vse svoje trpljenje, brani jih edini Balcer. A tudi njemu se je nabralo preveč bridkosti v srcu in tudi on se ne more popolnoma premagovati. V potoku silnih, navdihnjenih besedi izpove vso bolest izseljencev, vse nesreče in trnjeve poti poljske družbe, ki so jo zapeljali in ogoljufali podli izkoriščevalci. S to pretresljivo tožbo je olajšal trpljenje lastnega srca in svojih bratov. Zabranil pa je napad množice, ki bi se bil lahko izpremenil v krvavo klanje, a se je končal samo s komičnim napadom „babje pehote" in nič manj s komičnim begom „švabskih hlačarjev".

Zrno, ki ga je pa vrgel tihi Dudek v srce družbe, je hitro pognalo kal. Odločitev je bila neizpremenljiva in sveta: v domovino! „Jutri odidemo pod noč . . ."

„Na povratku" (IV. spev). Mukam pa ni bilo še konca. Da, prišle so nove in velike, morda še večje od prejšnjih, ker niso bile prve in so padale na oslabljene duše in telesa.

Ta spev je obenem s tretjim najlepši del epopeje, ne samo s svojim predivnim lirizmom, ki ga je tudi drugod vse polno, ampak s svojo tragično, v dno duše segajočo silo, s svojimi veličastnimi, ogromnimi slikami.

Družba hiti na slepo srečo, ne vedoč za pot in cilj svojemu novemu potovanju. Samo na vzhod hiti kakor žerjavi, — k morju. Skozi gozdove in pustinje vede blodna pot, kakor da hoče kaznovati izseljence z novim trpljenjem, kakor da hoče kaznovati one, ki so bili zapustili rodno zemljo iz pohlepa po zlatu in ne iz potrebe.

Kakor muhe padajo po poti samega gladu in utrujenosti. Tretji dan pozdravljajo radostno široko poljano sredi gozda v nadi, da so blizu človeških stanovanj, uzrejo celo barake, a ko se približajo, vidijo v njih bele kosti, nepokopane mrliče — ograde smrti...

Slednjič so se prerili skozi lesove, začele pa so se brezmejne stepe, brez cest, polne skrivnostnih nevarnosti. Do pasu in vratu tonejo v travi, sedaj sredi strašne tišine, sedaj zopet sredi daljnega šuma, peketajočega kakor razjarjene črede bivolov ali podivjanih

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

konj. Opisi teh step so mojstrski, a požar njih trsnih lesov, poln groze in plastike, je eden onih številnih primerov, koliko zmore mogočna pesniška fantazija pri slikanju nikdar ne uzrtih podob. Balcerjeva pripovedovanja o stepi in lov Indijancev na bivole, srečanje s poljsko siroto, ki so jo bili nekdaj ugrabili divjaki, dopolnjujejo ta lepi del speva.

Naenkrat so se začele grmaditi na obzorju nebotične gore. V prvem hipu se je lotil vse družbe obup. Izginila je nada, ki je bila gonila izseljence čez morje pušč in step. Popolnoma je upadel duh „narodu", ko so začeli umirati celo najvztrajnejši med družbo. Navpične divje skale in pečine so se zdele neprestopne. Tedaj so legli izseljenci na trato sredi skal, pripravljeni, da tu počakajo smrti in poginejo na mestu. Naenkrat pa je hotelo materino srce počiti same strašne bolesti pri misli, da umre gladu najdražje dete nedolžno. In najmlajša med materami, Marihna Dudkova, je vstala ter začela bežati dalje z nadčloveško močjo. In kakor da jo je očarala sugestija, se je dvignila družba in ji sledila.

Diven je bil res ta nagon materinega srca. Zakaj komaj so pohiteli par streljajev, in že so se odprle nepredorne skale, a sredi njih ožine je tekla reka v mogočnem prelomu in hitela proti morju.

Morje! morje! — je buknil radostni krik iz prsi družbe, ravno tako, kakor je iz istih prsi nekoč privrelo klicanje: „Zemlja! zemlja!"

Saj je to morje nosilo nado rešitve, ker jim je nosilo na svojih valovih od nekod daleč, iz domovine ljubezensko pošumevanje.

Predno pa so prišli do morja, so se srečali z brati s kavnih nasadov.

Tudi tega oddelka ni zadela lepša usoda. Zdesetkovana od solnca, mrzlice, gladu in muk, oguljufana za vse svoje jasne nade, je hitela istotako k morju. In tako se je spojila ta dvojica hrepenenj kakor dva valova, bežeča k sebi, in se razpršila v kriku vzajemnih bolesti in tožba in je udarila kakor val ob breg, vpadla v pristaniščе in širila strah med tujci, kakor da hoče vse uničiti, biti, žgati in se maščevati za vse svoje hude krivice. — Grozo obupne strasti je pokazala družba že enkrat na poti, ko je naletela na trumo zamorcev, ki so hoteli Dudkovo odvesti s seboj. Ž njimi je bila krvavo bitko, sedaj se je pa vdrugič kakor v nezavestnem navalu vrgla med skladišča in ladje, med kupce, ribiče in mornarje, grozeč celemu mestu s pogubo.

Našla se je pa vendarle sila, ki je zajezila njeno blazno razbrzdanost. Poljski duhovnik Blahota se je s križem v roki pojavil

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

pred trumo in z materinskim jezikom pomiril razsrjene strasti. In v hipu so upadle roke, oborožene s sekirami in burkljami, vsa družba je padla pred Kristusom na obraz, s solzami so se polnile oči, obup se je združil v ihtenju z radostjo, ker je iznova zavel dih iz domačih strani in je zabrnela v zraku domača beseda.

Mogočen je ta prizor, a še divnejša je izpoved duhovnika Blahote, v kateri dolži samega sebe, da mu je dala rodna zemlja toliko darov, a jo je zapustil, ostavil, izdal. —

— „O zemlja poljska, Tebi spoved to!
Vasica moja! Rodne zemlje krilo,
sred praznih koč, sred pustih polj! Nebo
nad Tabo v žalost se je zagrnilo . . .
Nikdo ne orje Te, nikdo ne žanje . . .
O čuj, kot Bog, to spoved in kesanje!" —

V pristanišču se je truma slednjič ustavila (V. spev), toda kaj, ko ni groša za pot nazaj v domovino. Treba je bilo torej toliko zaslužiti, težko zaslužiti in se lotiti dela, kakršno se je ravno nudilo, večinoma v skladiščih pri nalaganju na ladje.

Tedaj pa se razleže veselo pokanje z biči, hitijo vrste voz in polnijo radostni klici celo mestece. „Krakovska svatba" se je pripeljala iz bližnje velikopoljske kolonije. Kakor da bi hotela poetka razjasniti mračno ozadje svoje povesti, vpleta to epizodo, polno jasne sreče in radosti. Naši izseljenci se hitro spoznajo z Velikopoljanci, ki skoraj siloma dvignejo brate na vozove in jih povabijo v svojo vas na svatbo. Tu se šele predstavlja ona jasnejša, toda le redkokdaj dosežna stran življenja v Ameriki. Poznanjski rojaki, previdnejši in utrjeni v neprestanem boju s sovragi, so bili srečnejši. Našli so rodovitna polja in lažje delo in so si s svojo ogromno vztrajnostjo in varčnostjo napravili premoženje ter se jim je dobro godilo.

Zato so pa tudi pogostili svoje bedne brate, kolikor so jih le mogli, zato so jim tudi pomagali v nesreči ter jih podprli celo za daljno pot. In kakšna brezmejna sreča polni prsi tem revežem, ko zrejo, kako „reže zemljo" stari Chrząst, kako stopa pojoč za plugom, — kakor v domovini. Enemu izmed trume, Sekuri, ki je bil onemel vsled težke bolezni, se je sedaj, ko je ugledal zemljo in plug, napolnilo srce s tako radostjo, da je zaplakal, kriknil in naenkrat, kakor da je bila nad njim čudežna sila, — izpregovoril. Takšne

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

čudeže zna delati nad poljskim narodom premogočna. Zemljamati, nepremagljiva in sveta domovinska ljubezen.

A tudi tu so padale sence, nič manj črne, nič manj bolestne. Ko se vrnejo otroci kolonistov domov, pozdravljajo že iz daljave: „Bom dia poe! — Bom dia mai!" (Dober dan, oče, — mati!). Pri teh besedah se razsrdi pan Balcer, sope težko same jeze in govori bratom v besedah, polnih svetega razburjenja, verba veritatis in biča ta poganski greh, ki uničuje med deco rodni jezik.

Medtem pa razvija poetka na ozadju pristaniškega življenja pred nami nove, a vedno bogate, življenja, resnice in originalnosti polne slike in epizode. Med najlepše spada pismo Janeza Grude, zadnje predsmrtno slovo, ki ga piše umirajoči izseljenec roditeljem onkraj morja. Koliko presunljive žalosti, koliko srčne občutnosti in neutešnega hrepenenja krije v sebi teh par kitic, to se ne da povedati z besedami; gotovo je v vsej svetovni poeziji le malo tako genljivih in presunljivih strof.

Podobnih silnih epizod in slik je bogat zlasti ta peti spev. Druga je lepša od druge, vsaka sledeča je zgovornejša, globlja po ideji in popolnejša po obliki. V eni teh epizod pripoveduje poetka o brezimnem pijancu po poklicu, Zabudi,[1]) najbednejšem med izseljenci, ki se posveti za svoje rojake s tem, da razstreli „ladjo kuge", blodečo po morju z mrliči, gnijočimi od kuge. Reši vso družbo, a sam umre junaško smrt, z besedami „Še Poljska ni izgubljena!" na ustih.

Na drugem mestu slišimo zopet lepo pridigo Blahote, potem pa sledimo boju za neko tuje poljsko dekle, ki jo hoče lastni oče prodati v javno hišo, a jo truma odkupi.

In slednjič čitamo bohotni popis Mazurove smrti in zremo mogočno sliko manifestacije oglarjev, ki dvignejo Mazura, umrlega od gladu in prevelikega napora, ter ga nesejo pred seboj kot grožnjo in očitek neusmiljenim pijavkam — kruhodajalcem. Ta prizor je zares pretresljiv in čeravno so mu očitali nekateri plitvi kritiki „strankarsko" tendenčnost, so mu priznali drugi, globočji ocenjevalci ogromno vrednost. In popolnoma dobro trdi eden med njimi, da je hotela poetka v tem mrliču poljskega izseljenca, ki ga nese kozmopolitična množica bednih sužnjev na svedočbo resnici,

[1]) Zabuda je samo radovoljno izbran priimek, ki naj bi zakril poljsko pokolenje in ne delal sramote rojakom in domovini sredi tujih ljudi. Prihaja od rusinskega zabuty = pozabiti. — Zabuda pomenja torej človeka, ki je na vse pozabil in na katerega so vsi pozabili.

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

„ustvariti simbol žalostnega prvomestništva Poljske v bolestih človeštva." [1]) To je gotovo res in je tudi logično, če se pomisli na mistični element, h kateremu se Konopnicka zelo nagiblje kot epigonka poljske romantike; seveda je epigonka samo do gotove stopnje.

Idemo?... to je geslo šestemu spevu. Vodeča misel, vsebina in cilj je tej knjigi mrzlično pričakovanje in trepetanje hrepenečih duš v neutešnem koprnenju zadnje trenotke pred vrnitvijo v domovino. Predivna invokacija rodne zemlje je sinteza tega speva kakor sploh celega Konopnickinega poema.

Zato v tem spevu pravzaprav tudi ni nobenega dejanja. Po letu dni so slednjič zbrali denar, potreben za povratek, končali so svojo blodnjo in muke, ni torej več snovi za daljše dejanje. Opisovati pa povratno pot čez morje ni treba, ko je bila natanko popisana pot v Ameriko. —

Poetka končuje svojo nalogo in načrt podobno, kakor je to storil eden izmed njenih mojstrov, Mickiewicz, v zadnjih knjigah „Gospoda Tadeja", ko je z jasnimi povestmi, značilnimi epizodami in pogovori končal svoj poem. Med živejšimi prizori je tu samo prepir med družbo, drugi prihod svatbene tovaršije iz poljske kolonije; in edinole slike rojnih množic v pristanišču motijo sicer jasni nastroj celega speva. Vse drugo se spaja s celoto v harmoničen ton; pripovedovanja se menjavajo s posvetovanji in refleksijo poetke same, oziroma Balcerjevo. In tako pripoveduje nedosežni pan Balcer ne brez humorja legendarne narodne povestice o prvenstvu Poljakov pri Bogu, Žuk poučuje iznova o Atlantidi, novi prišleci iz domovine prinašajo vesti iz Poljske, Balcer in cela truma pa se posvetuje, debatuje, govori o potovanju in računi o njegovih stroških.

Ta poslednji motiv pa uvaja nov činitelj za pripovedovanje. To niso samo vesti novih prišlecev iz domovine, ampak to so vesti, nove ne samo po času, ampak nič manj po svoji vsebini. Bolest in radost, bojazen in nada se neprestano prepletajo v njih, poetkino srce pa bije gorko obenem s srcem te bedne trume, ki se boji za usodo svojih bratov v — Helmščizni. —

Helmščizna! To je novo geslo, nov element v zadnjem spevu Konopnickine epopeje, podobno, kakor je narod nov zavesten činitelj v zadnjem spevu „Gospoda Tadeja".

Ti prišleci so — „podlesni posli" in so prišli sem, celo za ocean z radostno novico, da bo Helmščizna rešena grožnje, da se

[1]) K Bartoszewicz: „Pogadanka literacka". Głos Narodu. R. 18. Nr. 91.

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

prisili k pravoslavju, če se zbere vsaj tisoč ljudi, ki se priglase za unijate. Prihiteli so torej celo sem s pozivom, naj se vrnejo v domovino bratje, ki so bili ostavili vsled preganjanja rodno grudo, — da rešijo zemljo, da rešijo brate, da rešijo vero, — da ne bi razbili zvonov na fari, da ne bi bila uničena polja, da ne bi oddali njiv nad Bugom tujcem v roke! . . .

Mrzličen zanos se loti množice. Štejejo družine, pošiljajo vesti po okolici, prodajajo dobiček in imetje, grmadijo vdovin groš in štejejo, štejejo, da bi le prihranili za pot za kolikor mogoče veliko množico. In v pristanišču so zarojile podlesne trume, hiteče na vozovih in peš; en sam radosten krik je sedaj privrel iz src, razplakanih v hrepenenju, ena sama nada je kakor krilat ptič bila ob prsih tisočev, trepetala na razžarjenih ustih, ki so šepetala tako zanosne, tako navdihnjene, presvete pozdrave Zemlji-materi:

„O gremo k Tebi, zemja, mati mila,
na tla pred Tvoje pademo obzorje!
Mi nismo le število — mi smo sila,
mi nismo plug samó, ki njive orje,
mi strela smo, ki Bog jo v svet pošilja,
da gozdom razvali strohnele skorje . . .
Mi nismo prah samó, ki z vetrom leta,
mi smo raména — pol noseča svéta!

. . . . . Mi skujemo Ti v kovačiji strele
in zorjemo Ti njive pozabljeni,
da bodo vse vezí Ti odletele,
iz Tebe ogenj buhne pritajeni . . .

* * *

A vendar — kljub vsemu — kljub tem zanosom in plamtečim snom polni čitatelja bojazen in zre vanj nemir s strašnimi očmi. Mi današnji ljudje, ki smo prepojeni s pesimizmom, vidimo povsod nesrečo. Tudi tu nismo pozabili neznatnih besed, ki jih govori podlesen kmet:

„Za parnik smo se davno pobotáli,
v delavnici stoji že celi mesec.
Razmajan res je, a ga vendar vali
še ne požro . . ."

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije

Grabowski, Tadeusz Stanislaw. Konopnicka in njen epos »Pan Baker v Brazylii«. 1910, Ljubljanski zvon

Same varčnosti, da bi zadostovalo za kolikor mogoče veliko število, za ono „polovično karto“, ki jo dobe, če se vkrcajo na tem parniku, so pripravljeni potovati čez morje na razmajani ladji. —

Zaplovejo! — Nam pa zamira dih in boječ nemir vprašuje zaman: Ali priplovejo? ali priplovejo?

Čašo bridkosti so izpraznili do dna, — a vendar morda tudi poginejo, če sledi prokletstvo njih cestam . . . Ne pomorejo jim njih prsi — plugi, ne njih ramen strele. Prepuščeni so usodi valov in sreče. Kakor na valih usode plove ta nesrečni razmajani parnik njih domovine, - kakor nad brezdanjim prepadom visi usoda njih in Poljske! . . .

V Krakovu, junija 1910.

Vojeslav Molè:

Ob Tirenskem morju.

Kot belci s šumečo, razpenjeno grivo
drevijo valovi,
zagrinja s tenčico oblakov se dan.
Z bregov čez daljavo somračno in sivo
zvonijo zvonovi,
preliva se v pesmih, grmi ocean.

Z gorá apeninskih, odeta z meglami
v bregove razliva
strmeča, vsa tajnostna, temna se noč,
vse gaje, vrtove objema z rokami,
vsa žalostna, siva
poljublja jih, tiho jim pesem pojoč.

Kamnita stoji sred zidov razvaline
Najada in sluša
razkošje valovja in žalost noči, —
kot da zablodila iz bajne davnine
v sedanjost je duša
in tiho nad prešlostjo svojo ihti.

dLib.si Digitalna knjižnica Slovenije